

Âşıklar Çay Evi: Günümüzde Van Yöresi Âşıklık Geleneğini Sürdüren Bir Kahvehane ve Bu Mekânda Kaydedilmiş Bir Fasıl

Abduselam Arvas*

Anadolu coğrafyasında süregelen köklü bir geleneğin temsilcisi olan âşıklar, değişik dönemler içerisinde sanatlarını icra ettikleri çeşitli mekânlar kullanmışlar. Bir zamanların en değerli sanatçıları olan âşıklar, bazı dönemlerde padişahlar tarafından korunarak saraylara alınmış ve sanatlarını icra etme imkânı bulmuşlar. Köylü âşıklar, şehir âşıkları gibi sarayda sanatını icra edecek kadar geniş imkanlara sahip olmasa bile, ya ağa konakları, ya köy odaları, yahut kahve denilen mekânlar vasıtasıyla gelenek dâhilinde, halka yönelik çeşitli ürünleri ortaya koyma fırsatı yakalamışlar. Kimi âşıklar da, omzunda sazı il dolaşır durmuş. Halk da, o dönemin nadide sanatçılarına teveccüh ederek, onları dinleyip desteklemiştir.

Umumiyetle, Anadolu'nun her yöresinde mevcut olan âşıklık geleneği, âşık kahvelerinin varlığını da beraberinde getirmiştir. Çünkü bir geleneğin toplumda yer edinmesi, icra ortamıyla bağlantılı bir durumdur. Ortaya çıkan bir sanat, icra ortamında şekillenip dal budak salar. Ağa konakları, saraylar, köy odaları ve kahveler gibi mekânlar yanında, tahminlerimize göre köy meydanları da, bu gösterimin oluştuğu yerler kervanına katılır. Çünkü köylerdeki göstermelik eğlencelerin, düğünlerin mekânı köy meydanları olmuştur. Belki gezici âşıkların herhangi bir mekâna bağlı kalınmaksızın sürekli dolaştıkları şeklinde bir itiraz ortaya konulabilir. Fakat unutulmamalı ki, bu âşıklar uğradıkları

* Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Halkbilimi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, Taşlıçiftlik Kampüsü, Merkez, Tokat, karapapag@hotmail.com.

rı yerlerde bir dinleyici kitlesine hitap etmektedirler. Dolayısıyla gösterimlerin sergilendiği, oyunların oynandığı, düğünlerin yapıldığı mutlak manada bir icra ortamı gerekli olmuştur. Bu, en kötü ihtimalle taşrada köy meydanlarının yahut köy odalarının, şehir merkezlerinde ise kahvelerin varlığını göstermektedir.

Folklor mahsullerinin anlatıcı, dinleyici ve icra ortamı gibi sacayağına dayalı olarak incelemenin gerekliliği üzerinde duran değişik araştırmalar bulunmaktadır. Folklor alanındaki değerli çalışmalarıyla tanınan İlhan Başgöz, icra ortamında sözlü gelenek ürünlerinin sosyal yapıya bağlı olarak nasıl değiştiğini ortaya koyan bir araştırmasını yayınlamıştır (Başgöz, 1986: 49). Amerika ve Rusya'da farklı bilim adamları, değişik açılarda olsa bile (*Performans Teorisi* ile *Senkretizmi* vurgulayan çalışmalar), bu konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır (Gaçev, 1958; Gusev, 1967; Bauman, 1984)¹. Özellikle anlatıcının hayatından kesitleri sık sık masallara uyarladığına vurgu yapan Rus yazar Azadowski, kaynak kişinin hayatına ilişkin en detaylı bilgileri dahi kaydetme gerekliliğini ortaya koymuştur (Azadowski, 1992: 41). Her ne kadar âşıklık geleneği, folklorlardan çeşitli yönlerden ayrılıyorsa bile, gelenek temsilcilerinin kendi eserleri yanında farklı folklor ürünlerini de anlattığı malumdur. Özellikle her iki geleneğin belli bir çerçeve dâhilinde sözlü olarak anlatılması, varyantlar halinde yayılması ve dil, müzik, mimik denilen *senkretik* özellikler taşıması bunların ortak noktalarını belirten niteliklerdir.

Bu araştırma, Van merkezdeki âşıklar kahvesinde kaydedilen bir programın dinleyiciler tarafından nasıl şekillendirildiğine ve sosyal yapının fasıl üzerinde nasıl etki yaptığına ilişkin değişik yönleri kısaca değinmeye çalışmıştır. Bu yazıda *Performans Teorisi*ni Van Âşıklar Çay Evi'ndeki fasıla direkt olarak uygulamayı amaçlamadık. *Performans* teorisinin başka bir yazımıza uygulanması düşünüldüğü için burada sadece, âşık kültürünün yöredeki varlığının devam ettirildiğini göstermek maksadıyla haftada bir kez düzenlenen fasıllarda ortaya konulan malzeme üzerinde durulacaktır. Bu kısa açıklamadan sonra Van yöresinde geçmiş yıllarda işlevsel bir görev üstlenen âşık kahvelerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

1950 ve 1970 yıllarında açılmış olan kahvelerden önce, âşık kahvelerine ilişkin pek bilgi sahibi olmazsak bile, "Aslı ile Kerem" hikâyesinin erkek kahramanı Kerem'in sevgilisini ararken Van'a uğradığını ve buradaki bir kahvede deyişlerini okuduğunu Boratav'dan öğreniyoruz (Boratav, 2000: 222). Başka bir kaynak ise 14. ve 16. asırlarda yaşayan Vanlı âşıkların varlığından bahseder (Türkmen, 1992: 28-46). Bu bilgiler, icra ortamının gerekliliğini göz önüne aldığımızda, o dönemde de kahvelerin olduğunu ispatlar niteliktedir. Van yöresinde kesin olarak varlığını bildiğimiz kahveleri, bölge havalesinden yaşlı ilerlemiş şahıslar bildirmişlerdir. Bunların ifadelerine dayanarak ismi verilebilen âşık kahveleri, "Şark Bülbülü (1950)" ve "Muhabbet (1970)" çay evleridir. Yakın tarihteki kahvelerden biri, usta malı türkü söyleyicisi ve hikâye anlatıcısı Ali Rıza Atacan tarafından 1950'li yıllarda açılmış olanıdır. Diğeriyse, günümüz âşıklarından Celali'nin abisi Davut'un 1970'li yıllarda işlettiği kahvehanedir. Herhalde bu 70'li yıllar, Van âşıklık geleneği için parlak bir dönem olmalıdır. Çünkü Davut Sulari, bu yıllarda bir seneye yakın yörede kalmış ve Celali ile birlikte fasıllar düzenlemiştir. Ayrıca çok sayıda âşık, hem daha önce hem de bu dönem Van'da düzenlenen fasıllara katıl-

miştir. Van'ın önemli âşıklarından Celali, bu devrenin ürünüdür. Âşıklığının henüz başında olmasına karşın o zamanlar Davut Sulari'yle rahat atışma yapabilecek yetenektedir. Bugün de, geleneğin canlı bir şekilde sürdürüldüğü mekân olan Van âşıklar kahvesi, yörede hayatini sürdürmektedir. Bu mekâna, Âşıklar Çay Evi deniliyor. Vanlı âşıkların topluca fasıl düzenlediği ve herkese açık bir yer olan Âşıklar Çay Evi, 1999 yılında emekli olup Erzurum'dan memlekete dönen Mehmet Akçay tarafından açılmıştır. Günümüzde hâlâ Erzurum ve Karslı âşıkların söz konusu kahveye ramazan aylarında geldiğine bu satırların yazarı da şahit olmuştur.² Daha önce, Davut Sulari'nin gerçekleştirmeye çalıştığı görevi Çağları, Erzurum dönüşü, âşıklık heves ve heyecanıyla tekrar tesis etmeye başlar. Van'ın güngörmüş büyüklerinden olan Ali Laleci, Fevzi Leventoğlu, Vanlı Âşık Celali (Celal Yenitürk), Vanlı Âşık Çağları (Mehmet Akçay), ve diğer Vanlı eşrafın söylediğine göre Davut Sulari, Van yöresine âşıklık mesleğini yerleştirme ve âşık yetiştirme düşüncesine sahipmiş. Erzurum âşıkları içinde kalan Çağları'nın benzer bir düşünceyi devam ettirme gayreti ve Celali'nin desteklemesiyle Van'da "Âşık Kahvehane Kültürü"nü oluşturması yanında, mahalli ozanların bunlardan etkilenmesine ve âşıklığa merak salmasına sebep olmuştur. Ozanlar, her Cuma düzenlenen âşık fasılları vasıtasıyla halkın dikkatini çekmeyi başarmışlar.

Böylece yerel televizyonların, gerek cuma gecesi fasıllarını kameraya alıp yayınlaması, gerek âşıklara televizyonda program yaptırılması sonucu onların daha geniş bir kitleye seslenmelerine ve âşıklık geleneğini tanıtmalarına vesile olmuştur³. Hatta Show TV'nin "Mobil Hayat" programı⁴, âşıkları programlarına konuk etmiş ve başta İki Nisan gazetesi olmak üzere diğer tüm yerel gazeteler 28 Mart "Belediye Seçimleri" için 10 Mart 2004 tarihinde Vanlı âşıkların atışmasını kaydedip yayınlamıştır. Vanlı âşıkların düzenlediği cuma günü programları genel olarak, Erzurum ve Kars gibi Doğu Anadolu bölgesindeki yöre fasıllarıyla paralellik arz eder. Ama değişiklikler de yok değil. Fasılların farklılık arz etmesi, çok değişik sebeplere dayanmaktadır. Bu mesele üzerine, detaya girilmeden bir iki sebep şöyle sıralanabilir: Evvela eskisi gibi omuzlarında sazı, diyar diyar dolaşan gezici âşıkların olmaması, değişen toplum yapısı ve sürekli gelişen teknoloji ile eğlence kültüründe meydana gelen değişiklikler. Tarafımızdan kayda geçirilen âşık fasıllarından bir örnek sunmak, Âşıklar Çay Evinin faaliyetlerini göstermesi ve yöredeki programın değişik yönlerini ortaya koyması açısından yararlı olacaktır. 25 Temmuz 2003 tarihli programın akış düzeni şöyleydi:

Fasıl, Y.Y.Ü.'si Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Edebiyatı Anabilim Dalı Profesörü Süleyman Kayıpoğlu ve Tarih Bölümünde Yard.Doç.Dr. olan Tuncay Öğün'ün kahvede bulunmalarından memnurluk duyulan bir konuşmayla Celali tarafından açılmıştı. Yaşantısını türkülere aktaran Celali, hayatının bir dönemine ait ilki 7, diğeri 5 kita olan iki *serküştü*⁵ ezgiyle söylemeden önce, bu şiirlerin teşekkülüne sebebiyet veren olayları kısaca anlatmıştı. Anlatılan öyküler, aslında oluşturduğu dörtlüklerde mevcuttu.

Toyun kapısında bekçi durarsın
Bırak içeriye gireyim emi
Girme söyler isen kalbim kırarsın
Fazla durmam biraz durayım emi

İçimden geliyor türkü söylüyüm
İnip aşkın deryasını boyliyorum
Seni her mecliste tarif eyliyorum
Ne istersen hazır veriyim emi

Üç çamlıca veriyim üç de Yenice
Gara kısmış alım sen ye iyice
Yeter ki men toya gidim bu gece
Gönül gözü ile göreyim emi

Bulakta anlaştık toya gel dedi
Men oyniyim sen de defi çal dedi
Birazda büyükek meni al dedi
Severek murada ereyim emi

Men olmasam o kız çıkıp oynamaz
Mennen başkasına ganı gaynamaz
Aşk sevda çekenler bizi gınamaz
Aşk ile yanıyor yüreğim emi

Lüküs yanar ışık düşer yüzlere
Mayıl oldum şirin şirin sözlere
Biri hariç bacı dedim kızlara
Biriyle muhabbet kurayım emi

Celali der utanırım bağışla
Toya gidim gönülümü hoşla
Toydan çihim başım kır demir taşla
Elin öpüm halin sorayım emi (Arşivimizdeki 1 No'lu Kaset)

Sevdiğim seninle seyrana gidek
Sen çölü seyreyle ben ise seni
Kırda gül toplayıp muhabbet edek
Sen gülü seyreyle ben ise seni

Sabah faslı çıksak Ereğ dağına
Öğlen insek Edremit'in bağına
İkinci çekilsek göl kırağına
Sen gölü seyreyle ben ise seni

Uğrayalım Zernabat'a bulağa
Zülfün tara su damlasın yanağa
Akşam dönekek evimize ortağa
Sen tülü seyreyle ben ise seni

Kerem et mehtaba çıkalım bile
 Mehtap gibi verir cemalin şule
 Aşkıyla yanarak döneyim küle
 Sen külü seyreyle ben ise seni

Âşık Celali der vaslına ersem
 Gönül gözü ile didarın görsem
 Başım dizin üzre canımı versem
 Sen ölü seyreyle ben ise seni (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Celali'nin bu küçük öykülü türkülerini, ezgisiz olarak okuduğu, doğayı tasvir eden ama sevgiliye de göndermelerde bulunan ve;

Sade berrak sular ile yıkanır
 Saçlarından akan suya hayranam
 Ceylan gibi sağa sola bakınır
 İnce bele fidan boya hayranam (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

dörtlülüğü ile başlayan "Hayranam" güzellemesi takip etmişti. Celali'den sonra, daha çok usta malî eserlere ağırlık veren ve dokunaklı bir sese sahip olan Dertli Kazım, sazın tellerini dertli dertli inletmişti. Murat Çobanoğlu'na ait;

Ağ halim mi yok takatim mi yok ah ah
 Gezmeden dünyayı yorulan gönül
 Hele kimi gördüm ise güler eğlenir
 Kendi kaderine darılan gönül aman (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

"Gönül" adlı eserini seslendiren Dertli Kazım'ın türküyü bitirmesiyle Âşık Celali,

Şeyda diyir kız karşımda durmadın
 Kaş oynadıp sınığ gönül ağladın
 Ne de verdin sen bedende durmadın
 Ne danışlık geze geze gelen de yar (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

"Gelende Yar" adlı, Azeri türküsüyle coşkun bir şekilde tekrar fasıla renk katmıştı. Dertli Kazım, okunan Azeri türküsünü müteakiben;

Oğul giderem merdoğlu vala yanam
 Merdoğlu beni beni havar havar halim yar
 Oğul keşmişem benim aksın vala
 Kıymat bilmez oldu beni beni zalim yar (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Karşıdan yar geliyor can oy
 Fıstanı dar geliyor can oy
 Men sevdim eller aldı can oy
 O bana zor geliyor oy (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Perşembe gününde çeşme başında
 Gözüm bir ela göz bir ela göz
 Gözün de güldü gülende kadası canıma düştü
 Dedi nişanlıyım öz canlıyam (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Yakıyor kara gözler yakıyor anam kara gözler
 Anam felek yıkmıyor görüyor anam vala yıkıyor
 Hain yarım bir bağt yarım zalim yarım (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

gibi çeşitli yöresel türküleri peş peşe sıralamıştı. Doğal olarak fasıl, sadece böyle türkü ve öykülü türkülerden ibaret değildi. Aynı zamanda fıkralar da anlatılıyordu. Celali, ezan okunurken *"Nedir, ne okunur? diye geçerken böyle bakmış ki, adam çıkmış minarede güzelim ezanı okuyor. Dönmüş arkadaşına demiş ki ya bu ne diyor? İşte valla ezan okuyor. Demiş şimdi bir şey söyleyeyim. Yani bunun maldavara zararı yok mu? Demişler yok. Demiş varsın bağırsın."* fıkrasını anlatınca, Çağları de şu fıkrayı söyleyivermişti:

"Şimdi köye bir imam atanır. Çıkar ezan okur, gelir bekler daha hiç kimse gelmemiş. Bu okur, böyle 3-5 gün devam eder. Daha sonra cemaata söyler ki, ben köye imam atandım. Cemaatsiz namaz kılınır mı? Siz niye gelmiyorsunuz? Valla hocam, biz geliriz de, kılarız da; ama biz ayakkabımızı çıkartmaktan üşeniriz. Eğer müsaade ederseniz ayakkabılarımızla kılalım. O da der ki, ya mademki ayakkabıdan üşendiniz gelin ayakkabıyla kılın. Cemaatsiz kıldırırmaktansa cemaatli daha Kıldırır. Bir müddet sonra.... Hocanın tayini çıkar başka köye. Bir başka hoca gelir. Bakar ki, cemaat ayakkabıyla namaz kılıyor. Ya ne yapıyorsunuz ayakkabıyla camiye girilir mi? Valla o hoca öyle yaptı. Ya hoca yanlış yapmış! Valla kabul edisen ayakkabıyla, yoksa biz kılmıyık⁶." (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Anlatılan fıkraları, Âşık Celali'nin "Türküler" şiiri, Yaşar Kırmızıakaya'nın "Kirve" ve Abdurrahman Adıyan'ın "41. mektup" adlı çağdaş şiirleri takip etmişti. Yaşar Kırmızıakaya, hece-kafiye gibi unsurları göz önüne alarak şiir yazmasına rağmen, Abdurrahman Adıyan, serbest tarz şiirler oluşturmaktadır. "Ben" adlı şiirini yazmaya neden olan vakıayı anlattıktan sonra onu, ezgisiz okuyan Celali'yi, Çağları giriş konuşması yaparak ve;

Hak muhabbet nefesinden cihanı var eyledi
 İki cihan serverini kendine yar eyledi
 Evvel nice peygamber resul geldi cihana
 En son onu vekil etti emri izhar eyledi (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

dörtlüğüyle başlayan "Hak Muhabbet" adlı kendine ait divaniyi okuyarak izlemişti.

Çağları, Reyhani'den "Kara Yer" türküsünü sunup bitirirken Celali, "Ne Hakkım Vardır" eserini makamsız okumuştur. Abdurrahman Adıyan, üniversitenin ilgisizliğinden dolayı, âşıklara taşlama tarzında atışma yapmalarını teklif edince Celali, "Münker-Nekir" fıkrasını aktarmıştı: "Şimdi adamın birini götürüp mezarlığa koymuşlar. Münkerle nekir gelmiş, gelir gelmez sopaları başlamışlar. Demiş ya durun hele sifata sizden bereket Allah'tan. Böyle yaparsanız kimse gelmez buraya gardaş. Hemen üniversiteyi taşlarsak, bunlar bir daha gelmez Abdurrahman bey. Sabırlı olalım hele." (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Bundan sonra, Üniversitenin ilgisizliğinden yakınan 11'lik heceyle ilk atışma yapılmıştı.

Âşık Celali

Bekledik bekledik bir ses çıkmadı
Hocalarım ayak vermedi nidek
Birçok su bulandı berrak akmadı
Çoğu insan gerçeği görmedi nidek

İlim yuvasıyla açık aramız
Gide gide kayıp oldu töremiz
Eyüp gibi hep kaniyor yaramız
Lokman bir melhemi sürmedi nidek

Hakkı savunanlar geri kalanlar
Ama bildiğine çoktur talanlar
Çoğaldı ortada hırsız, çalanlar
Mahkemeler hesap sormadı nidek

Zarar çoktur gözüm yoktur kârımda
Dikenler var hep bar kurdu barımda
Bir perinin sevdası bu serimde
Hançerle sinemi yarmadı nidek

Verdiğimiz sözde dururuz derler
Yıkılan yuvayı kuranız derler
Gelirsek yarayı sararız derler
Gelince yarayı sarmayın nidek

Celali der sözün bulsun nihayet
Rabbim nasip etsin kula şahadet
Adalet azaldı çoktu cehalet
Kafayı hak yola yormadı nidek

Âşık Çağları

Dört yıldır Van'da veririm uğraş
Amacım yerine varmadı nidek
Kimi zenginlik varı sevmiştir
Nefsim başımı kırmadı n'idek

Arzuları oldu batıyor cana
Üç âşık gelmedi bir hoca yan yana
Artık yönünüzü dönün bu yana
Bizim de murada ermedi nidek

Fakirin gayesi bir lokma ekmek
Bizde bu mesleğe vermişiz emek
İşte Celal abi anlatıyor bize ne gerek
Ortaya durumu sürmedi nidek

Sazın perdesine takılır gözler
Âşıkta bu bilesin Van sızlar
Herkes gelir bizi sevgiyile izler
Kimse bize göğüs germedi nidek

Her ne varsa dostlar ozanların dilinde
Belli eder doğruluğu halinde
Bizim konuşmamız elin elinde
Kimse saatımızın zembereğini kurmadı
nidek

Çağları der sanma size çatarız
Meydanı boş bolduk azıcık atarız
Metamız cevher ucuz satarız
Kimse ipliğimizi örmedi nidek
(Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Sonradan ise iki aşkın birbirlerini taşlamaya yönelik 8'li hece ölçüsüyle ikinci bir atışma daha yapıldı:

Âşık Çağları

Dinle beni Celal abi
Özlemişim seni valla
Şu gönlümün içersine
Gizlemişim seni valla

Ben ittim sen de itmedin
Ben ekim sen de bitmedin
Yükü yükledim gitmedin
Bizlemişim seni valla

Türkmenlerden süzölmüşsün
Koyun gibi düzölmüşsün
Eğri büğrü büzölmüşsün
İzlemişim seni valla

Bırak Celal sen bu işi
Düşün hayal ile düşü
Gönlüme verdin ateşi
Közlemişim seni valla

Çağları'ye oldu serde
Hemi derde hemi derde
Her zamanda her bir yerde
Gözlemişim seni Celal

Celali, atışmaları müteakiben;
"Bir değil bin derde salsan başımı
Yine de fedadır baş senin için
Zahmet çekip silme akan yaşımı
Koy aksın didemden yaş senin için" dörtlüğüyle başlayan "Senin İçin" şirini ezgisiz ve Çağları:

"Ağaran saç tellerimi
Görmeye mi geleceksin
Sensiz geçen yıllarımı
Sormaya mı geleceksin"

kitasıyla başlayan "Ağaran Saç Telleri" eserini saz eşliğinde sunmuştu. Adeta Celali-Çağları'nın atışma⁷ şölenine dönüşen faslın bu kısmında gene Celali:

Âşık Celali

İçime saldın bir merak
Sızlamışım seni valla
Sen ustasın ben de çırak
İzlemişim seni valla

Dolu değil yarısn sen
Buğday değil darısn sen
Kokuşmuş bir derisin sen
Tuzlamışım seni valla

Diken yerine gül attım
Haklısn ben seni sattım
Vallahi çok çok şımartım
Nazlamışım seni valla

Zehir oldu tatlı balım
Yaman olacaktır halim
Ayağına çaktım nalın
Tozlamışım valla seni

Âşık Celali der yandım
Âşıklığı kolay sandım
Dallardan dallara kondun
Vızlamışım valla seni
(Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

"Dedim öyle üzgün durma dedi ki keder
Dedim ki gel beni kırma dedi ki kader
Dedim saçlarınız sırma dedi ki heder
Dedim gelip öreyim mi dedi ki yok yok"

"Dedim-dedi"li şiirini coşkun bir dille makamsız okuyordu ve eskiden yaşamış âşık-
larla hikâyecilik geleneğine ilişkin tarafımızdan sorulan suallere cevap veriyordu. Bu-
nu, "Keloglan" hikâyesi izlemiştik. Ardından âşıkların serbest tarz şiire bakışını açıkla-
yan soru-cevaplar geliyordu. "Leyla ile Mecnun" hikâyesi, konuşmanın ve sessizliğin
hakim olduğu bir zamanda Celali tarafından anlatılıyordu. Gene istekler üzerine, Rey-
hani'ye ait "Erzurumlu Gelin" söyleniyordu. Gece Celali'nindi ve bütün hünerlerini
sergilemişti. "Kahveci" şiirini ve ozanların tekerlemesi adını verdiği şu dizeleri aktar-
mıştı:

"Yaşın on turnanın konduğu dala kon
Yaşın yirmi boyun değerli
Yaşın otuz yıllığı topuz
Yaşın kırk bıyıkları kırk
Yaşın elli her şey belli
Yaşın altmış topuz atmış
Yaşın yetmiş işin bitmiş
Yaşın seksen aklın noksan
Yaşın doksan ha varsan ha yoksan
Yaşın yüz gözleri düz dereye dümdüz" (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Daha sonra sazı ve sözü, mahlası Bağdatlı olan Mehmet Balabay alıyordu. Bu ozan,
eserlerinde Halk Müziği formatındaki makamlar yanında Türk Sanat Müziği ezgilerine
de yer veriyor. Bağdatlı, ilkin, Van'ı 11 ilçesiyle birlikte tanıtan bir eserini ezgisiz oku-
du. İlk dörtlük şöyleydi:

Size anlatım Van'ı
Etrafın tarihi anı
Toprağı şehit kanı
Gez Van'ı gör Van'ı

Bu şiirini "Unutamam Seni", "Son Sarı Gül" adlı gazel, "Benim Odam", "Âşık Mah-
sunî'den "Su Ver Leyla" gibi kendisine ait ve usta malî eserler takip etmişti. Bu eserler-
den birer kıtayı yazmakta fayda mülâhaza ediyoruz:

"Bağdatlıyım aşkımdan ölsem bile
Bana yaptıkların gelse de dile
Mecnun edip beni salsan da çöle
Yine unutamam seni güzelim."

"Ben şeydayı bülbülü değil seherde açan gülü isterem
Ne laleyi ne sümbülü seherde açan gülü isterem
Dünya malı her ne varsa varsın olsun ellerin
Ben lalezarda açan ilk değil son sarı gülü isterem."

"Benim odam dört adım
Ağzımda yoktur tadım
Dertler gelir üst üste
Dört duvar dert ortağım." (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Bağdatlı, bazı eserlerinde tapşırıldığı halde bazılarında mahlasını kullanmamaktadır. Mesela, 7'li heceyle söylenen son deyişinde mahlas yoktur. Bu durum ise, ona ait eserlerin zamanla başkalarına mal olmasına ya da kolayca anonimleşmesine sebebiyet verebilir. Bu arada tekrar Celali, "Leyla" şiirini ezgisiz okumadan kendini tutamadı.

Fasil düzeni böylece yazıldıktan sonra âşık, dinleyici ve icra ortamına dayalı olarak gelenekte meydana gelen değişiklikleri belirtelim. Âşıklık geleneğinin icra ortamında, farklı folklor mahsullerinin anlatılması, dini inanca ve değişik sosyal sebeplere dayalı olarak kendine yer bulmaktadır. Örneğin, maldavar ve imam fıkrası yatısı ezanının okunduğu zamana denk gelmekte ve fıkranın anlatma sebebi olmaktadır. Âşıklar, fıkraya veya hikâye gibi herhangi bir folklor mahsulünü anlattıkları zaman, mutlaka o an meydana gelen bir olaya ilintili olarak bunları aktarmaktadırlar. Çağları, "Biz şairler de, türkü diyenler de, ozanlığı sürdürmek, dinleyicileri alıştırmak için varız." diyerek bunu açıklamış oluyor. Örneğin Celali, kendileri sırf gelenek devam etsin diye çalıp söylediklerini ifade ediyor ve âşık ile keloğlanın hikâyesini bugünkü âşıklarla bağlantı kurarak anlatıyor. Hikâye kısaca şöyle:

"Meşhur bir âşık, her zaman bulunduğu köyde baş köşeye oturup halka deyişler söylemekte, türkölü hikâyeler anlatmaktadır. Bu âşığı dinlemek isteyen Keloğlan ise, daima kapı dışarı ediliyor ve yer verilmiyor. Bir gün âşık, başka bir köye doğru giderken fırtınaya yakalanır. Tesadüf bu ya! Keloğlan'ın çoban olduğu ağıla geliyor. Çobana, beni tanıdın mı? diye sorar. Çoban, "Tanımaz mıyım? Hasretinle yanan Keloğlan'ım" der. Âşık, "Allah'a şükür bir tanıdığa rastladık." deyip Keloğlan'a, "Atıma bir torba saman, sazım da nem kapmasın bir yere....." diye isteklerini sıralayıverir. Ama, Keloğlan, "Bana bak âşık, vallahi benim gönlümce bu karın içinde saz çalıp türkü söyleyinceye kadar, ne sana ne atına hiçbir şey yok. Önce benim için çalıp söyle, daha sonra emrettiklerinin hepsi başım gözüm üstüne." der⁸ Böylelikle, âşık dertli dertli sazı çalıp şunları söyler:

Men âşık zamana çalar
Zülfün kemana çalar
Bin liraya çalmayan canım
Şimdi bir torba samana çalar

Men âşık zaman oldu
Halimiz yaman oldu

Kazandığım akçalar
Bir torba saman oldu

Men âşık zaman ister

Atım aç saman ister

Keloğlanım ne dağıtıyor

Türküyü heman ister (Arşivimizdeki 3 No'lu Kaset)

Celali, bu hikâyeyi anlattıktan sonra, bin liraya çalmak istemeyen canlarının bir torba samana çaldıklarını eklemişti. İlk yapılan atışma üniversitenin ilgisizliğini amaçlamıştı. Bunu Üniversiteli hocaların orada bulunmasından istifade ederek çalıp söylemişlerdi. Hatta Âşık Celali, kahvede "Biz hemen böyle Üniversiteyi taşlarsak bunlar kaçır, bir daha da gelmezler." demişti. Ayrıca dinleyicilerin değişik isteklerde bulunması, bu fasılda pek yoktu. Ama başka fasıllarda istekler o kadar yoğun oluyordu ki, âşıklar türkülü hikâye anlatamamaktan şikâyet ediyorlardı. Aslında, dinleyicinin artık uzun türkülü hikâyeleri dinlemeye tahammülleri olmadığı için de bu ürünler pek anlatılmamaktadır. Fasıla iştirak eden Vanlı bir zengin varsa bunun istekleri daha çok dikkate alınmaktadır. Van yöresinde icra edilen fasılların değişen en belirgin tarafı hem kafiye-ölçü hem serbest tarz şiir yazan çağdaş şairlerin âşıklarla birlikte oluşu ve programı belli bir düzen dâhilinde uygulamasıdır. Bu da sosyal hayatın değişmesine paralel olarak geleneğin zamana uyum sağlama çabalarını ortaya koyuyor. "Bu durum âşık kültürü için kötü müdür?" sorusuna, tarafımızdan verilecek olan cevap, Van yöresi için kesinlikle "Hayır" olacaktır. Hiç olmazsa eski bir kültürün devamında çağdaş şairler tetikleyici bir rol üstleniyorlar. Bu şairler, âşıkların yerel medyayla daha çok hemhal olmalarına vesile oluyor. Çünkü ne zaman şairlerin çoğu kahveye gelse, o zaman en azında orada yerel bir gazete temsilcisi bulunuyor. Keza dinleyici olarak da, iyi bir kitle oluşturuyorlar. Bu da fasıl düzenini direkt etkileyen bir faktör olmaktadır. Yörede halktan ziyade, bu şahıslar âşıklara iltifat edip dinliyorlar. Halktan katılmayanda yok değil. Ama süreklilik, bir geleneğin devamında hayati bir önem taşır. Bu sebeplerin hepsi faslı etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Noticede, Vanlı âşıkların mekân olarak, 'Âşıklar Kahvesi' denilen bir yerde çalıp söylediğini ve geleneği canlı olarak devam ettirdiğini göstermek amacıyla hazırlanan bu yazı, sadece kaydedilmiş bir faslı aktardığı halde, programların zenginliğini ortaya koymaktadır. Baştan geçen gerçek olaylara bağlantılı olarak meydana getirilen ve *öykülü türkü* denilen kısa türkülü hikâyeler, âşıkların kendi şiir ve deyişleri, usta malı eserler, türküler, fıkralar, tekerlemeler, serbest tarz şiirler, gazeller, Türk Sanat Müziğinden etkiler taşıyan deyişler ve en önemlisi irticalen yapılan atışmalar fasılların zenginliğini ortaya serdiği gibi, geleneğe yeni unsurların girdiğini de göstermektedir. Bu fasılda, âşıkların sayısı fazla olduğu için, onlar daha az eserlerini sunmuştu. Bazı fasıllarda âşık sayısı az olmaktadır. Böyle bir durumda bir iki âşık 3-4 saatlik bir programı tek başlarına icra edebilmektedirler. Çağları ile Dertli Kazım'ın bu şekilde programı yürütüklerine bizzat şahit olduk. Bu, ilk kayda geçirdiğimiz âşıklar kahvesi programıydı. Daha sonraki takip ettiğimiz fasıllar da çok renkli geçmişti. Onlara bu yazının amacı dışında oldukları için, burada değinmedik.

DİPNOTLAR

- 1 Bana, Gaçev ile Gusev gibi Rus Ülimlerinin sözlü gelenek eserlerinde senkretizm üzerine kitap yazdıklarını söyleyip yukarıdaki kaynakların ismini veren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Süleyman Kayıpoğlu'na burada şükranlarını bildirmek bir vefa borcudur.
- 2 Eskiyeye nazaran sayıları azalan; ama Ramazan ayı dolayısıyla geçen ve 07.11.2006 tarihinde *Âşık Çağları'nın* (Mehmet Akçay) işlediği *Âşıklar Çay Evi'nde* program yapan bu *Âşıklarla* ilgili bilgileri farklı bir yazımızda ele almayı düşünmekteyiz. Daha öncede belirtildiği gibi bu makale, *Âşık Çağları'ya* ait *Âşıklar Çay Evi'nde* 25.07.2003 tarihli cuma akşamı yapılan faslı ele almıştır.
- 3 Ne yazık ki, bütün çabalarımıza rağmen hem Merkur TV hem de Van TV'nin kahvede çekim yaptıkları fasılların ve bu kanallarda *Âşıklara* yaptıkları programların tarihlerine ulaşamadık. Sebabi ise, bu yerel kanal personelinin yapılan çekimlerin ve yaptırılan programların kasetlerine tarih yazmamalarıdır.
- 4 23-24-25 Nisan 2004 tarihinde Van'da çekim yapan bu programın sunuculuğunu "Konak Kahvaltılı Salon"u sahibi Yusuf Konak üstlenmiştir.
- 5 Boratav, Halk Hikâyeciliği ve Halk Hikâyeleri isimli eserinde serküşte terimini baştan geçen küçük türkölü hikâyeler şeklinde açıklar. Boratav, ayrıca Güneydoğu'da bu tür eserlere *boz-lak*, *Doğu Anadolu'da* ise serküşte'nin haricinde *kaside* dendiğini de belirtmektedir. Celali, bunlara öykülü türkölü de demektedir.
- 6 Cerek şiirler ve türkölüler olsun gerekse fıkralar olsun, alıntıladiğimiz metinler üzerinde -sözlü gelenek ürünleri olmalarından dolayı- fazla değişiklikler yapmadık. Metinlerin okununca anlaşılır olmalarını sağlamak amacıyla küçük düzeltmeler yapıldı. Örneğin gereksiz tekrar edilen bir kelime varsa, o sözcük metinden çıkarıldı. Onun dışında sözlü gelenek eserlerini edebi metin haline getirme çabasına girilmedi. Böyle bir işlemin yapılması hem doğru değil hem de folklor denilen bilime aykırıdır. Ayrıca metinler okununca yerel söyleyişlerin ve sözlü anlatımın metine hâkim olduğu da görülmektedir. Çünkü anlatıcılar, kelimelerin haricinde beden dili denilen mimik, ses tonu ve el-kol hareketlerini kullanmaktadırlar.
- 7 Buradaki atışma sözcüğü, gelenekte kullanılan teknik bir terimden ziyade, iki aşkın birbirini takip ederek mahsulleri peş peşe sıralama manasını ifade etmektedir.
- 8 Bu hikâyeyi, Celali tarafından anlatıldığı şekliyle değil, daha kısa ve derli toplu yazmak için kendi ifadelerimizle aktardık.

KAYNAKÇA

- BAŞÇÖZ, İlhan (1986), *Folklor Yazıları*, İstanbul: Adam Yayınları.
- GAÇEV, G (1958), *Ot sinkretizma V hudojestvennosti // Voprosi literaturı-* No: 4.
- GUSEV, V.E. (1967), *Estetika Fol'klora-* ...
- BAUMAN, Richard (1984), *Verbal Art As Performans*, USA: Waveland Press.
- AZADOVSKİ, Mark (1992), *Sibirya'dan Bir Masal Anası*, (çev. İlhan Başçöz), Ankara: KB Yay.
- BORATAV, Pertev Naili (2000), *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi*, Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret (1992), *Türk Halk Edebiyatının Ermeni Kültürüne Tesiri*, İzmir: Kitapevi Yay.
- 25.07.2003 Tarihli Arşivimizdeki 3 Numaralı Kaset.

Özet

Bu çalışmada, Van yöresinde devam edegelen aşıklık geleneğinin icra ortamlarına, Van'da sayısı tespit edilen âşık kahvelerine, günümüzde âşıkların seslerini yerel basın-yayın yoluyla bu yörede daha geniş bir kitleye duyurduklarına ilişkin bilgiler verilecektir. Âşıklık geleneğinin Van'da hâlâ canlı olarak sürdüğünü göstermek amacıyla daha önce kaydedilmiş yaklaşık 24 faslın yalnız birinden örnekler sunulacaktır. Çalışmanın amacı, eski bir geleneğin Anadolu'nun doğusunda yer alan Van yöresinde devam ettiğini ve yapılan fasılların zengin olduğunu verilen örneklerle ortaya koymaktır. Ayrıca dinleyicinin anlatıcısı ne tür durumlarda etkilediğine kısaca değinilecektir. Değişen sosyal yapıyla ve teknolojik gelişmeyle birlikte geleneğin kendi bünyesine farklı unsurlar aldığı da tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Âşıklar, âşıklık geleneği, Van yöresi, âşıklar çay evi, kahve fasılları.*

The Cafe of the Bards: A Cafe Continuing the Minstrelsy Tradition And a Section Recorded There

Abstract

In this study, some information will be given about the environment in which the tradition of minstrelsy continues to be performed; about the number of the cafes of the bards which could be fixed; and about that the bards have been able to reach their voices to further masses via local press in Van. In order to show that minstrelsy tradition is still keeping its liveliness, only one example of 24 sections that were recorded previously will be presented. The aim of the study is to reveal, with the given examples that an old tradition is still going on in Van, which is situated in the Eastern part of Turkey, and that the given sections are quite rich. Besides, we will mention that how effective the listener can be on the narrator. We will also try to determine that this tradition has added different elements to its own structure with the changing social milieu and technological development.

Key words: *Bards, the tradition of minstrelsy, Van region, cafe of the bards cafe sections.*